

אל סרנו ורכנו שמואל החכם והנכון שם צו
סעבדו אליהו ברבי זכריה נע

מפתח השמות

ע'		ע'	
67	משה בן יעקב כירימי	72	אבו סעיד אלזיאת אלשיך
68—67	משה הכהן בן גוליב	68—67	אברהם בר נתן
67—66	משה הסופר בן ר' מוחא הטבריני	67	אברהם בר סעדיה החברוני
70	נתן בן יצחק	73—66	אליהו ברבי זכריה
68—67	סעדיה בן אברהם. משרת אבות עולם	70	יוסף הזקן בר' אהרן אלגוני
68	סעדיה בר משה הכהן	68—67	יוסף המומחה החברוני
68	עלי בר משה הכהן	68	יושיאהו בר משה הכהן
66	צדקה בר שמרון בר מוחא	68—67	יעקב בן יוסף המומחה החברוני
67	שלמה השר בן שלמה	68—67	יצחק (הרב) בר שמואל (הספרדי)
70	שלמה בן דוד אלערישי	67	ישועה בן רבנא יכין
66	שמרון בר מוחא	68	ישועה בר משה הכהן
67	תאבת בן אלתאבת	66	מוחא בר משה הסופר

מחקרים טופוגראפיים*

מאת ב. מייזלר

ג' גבעת האלהים

מקומה של גבעת האלהים אשר שם נצבי פלשתים (שמו"א י, ה') לא נקבע עד היום בוודאות גמורה. הסברה הפשוטה שאין זו אלא גבעת שאול נתקבלה בספקנות (1) ואף בשליטה מפורשת על ידי רוב חוקרי הארץ, ונעשו נסיונות שונים לפתור את השאלה בדרכים אחרות. אולברייט (2) קבע את מקומה של גבעת האלהים בברג' ביתין סמוך לבית אל, הרטצברג (3) שיער השערה נועזה, שמצפה, נב, גבעת האלהים והבמה אשר בגבעון הם שמותיו השונים של מקום קדוש אחד, היינו נבי-סמיל; אב (4) זיהה אותה בדרך השערה עם רמאללה. אך נראה לי שהפסקה הנדונה בשמו"א אינה מניחה כל ספק כי גבעת האלהים וגבעה, היא גבעת שאול, היינורה, ואין

(1) ר' ידיעות ח', ע' 35 ואילך; 105 ואילך.

(2) ר' נבר Gesenius-Buhl, ע' 127, נכעה: גבעת האלהים unsicher ob identisch mit

(3) ר' AASOR IV, p. 121.

(4) ר' ZAW 1929, Ss. 161 ff.; ונגד הדעה הזאת — Abel, RB 1934, p. 346.

(5) ר' Géographie de la Palestine II, p. 334; ור' גם Dhorme, Livre de Samuel, p. 84.

טעם מספיק להבדיל בין שלושת המקומות. דבר זה יסתבר לנו בנקל, אם ניווכח כי בשמו"א פרק ד' מדובר על דרך שובו של שאול מרמה, מקום מושבו של שמואל, לעירו גבעה (גבעת-שואל; השו' שמו"א י', כ"ו; י"א, ד'; ט"ו, ל"ד וכו'), או לאחות משפחתו בצלע שליד גבעה (עי' שמו"א כ"א, י"ד). ואשר לרמה הרי נראים הדברים, שהכוונה לא־ראם היושבת במרחק של 9 ק"מ מצפון לירושלים, בדרך הראשית מירושלים לשכם ובנקודה אסטרטגית חשובה; גם השרידיים שבמקום מעידים על ישוב אשר תחילתו בתקופת הברזל הקדומה⁵). לאחר צאתו מרמה עובר שאול ליד קברת רחל בגבול בנימין בצלצח (פס' ב'). לפיכך נמצאת קבורת רחל בגבול בין אפרים ובין בנימין, במקום הנקרא צלצח⁶, אשר בקרבת העיר רמה בדרך לגבעה, ומסורת זו מתאימה יפה לדברי ירמיהו הנביא: קול בְּרָמָה נִשְׁמָע... רְחֵל מִבְּנֵי עַל-בְּנֵיהָ (ירמ' ל"א, י"ד; והשו' שם מ', א')⁷. ואולי יש לחפש את צלצח ואת קבורת רחל בח'רַאִיב אֶרְאֵם סמוך לא־ראם, מדרום-מערב לה, ליד הכניש הראשי רמאללה-ירושלים; במקום זה נראות כעת חורבות של ח'אן. אבל יתכן מאוד שהח'אן הוקם על שרידי ישוב עתיק. גם הציון בגבול בנימין מתאים לסביבה זו, כי בתקופת השופטים עבר הגבול בין נחלת בנימין לבין נחלת אפרים סמוך לרמה; דבורה יושבת תחת תמר דבורה בין הרמה ובין בית-אל בהר אפרים (שופ' ד', ה'); הרמתים צופים, עיר מולדתו של שמואל בהר אפרים (שמו"א א', א'), היא בוודאי הרמה (הרמתה), אשר שם ביתם של אלֶקנָה (שם א', י"ט; ב', י"א), ובנו שמואל (שם ז', י"ז; י"ט, י"ח-י"ט; כ"ה א' וכו')⁸, ובארץ צוף (ז"א בנחלת המשפחה צוף) נמצאת העיר רמה גם לפי המסופר בשמו"א ט', ה' ואילך. נראה איפוא הדבר שהגבול בין אפרים לבין בנימין עבר בתקופת השופטים מדרום-מערב לרמה, היינו לאורך ואדיר-ראם. ועוד בימי בעשא מלך ישראל ואסא מלך יהודה מוצאים אנו את הגבול הזה בין מלכות ישראל לבין מלכות יהודה, שכללה את נחלת בנימין (מל"א ט"ו, י"ז). בתקופת המלכים חלו כמובן שינויים רבים בגבולות (ר' יהוש' ט"ז, ב' ואילך; י"ח, י"ג ואילך; דהיי"ב ט"ו, ח'; י"ז, ב' וכו'). וכבר בררתי את השאלה הזאת בפרק א' של המחקרים⁹.

5) לדעתי אין מקום לסברה, שרמאללה היא הרמה של שמואל (ר' Bruno, Gibeon, Ss. 45 ff.). מלבד הכתיבה הטופוגראפית (ור' ביהוד 14, 14 (Onom. 144, 14) יש להביא בחשבון גם את העובדה, כי ברמאללה לא נמצא שום סימן לישוב עתיק, פרט לקבר מחקפת הברזל. ממקורות המקרא ברור לגמרי, שרמה היחה סמוכה לגבעת שאול (ר' שופ' י"ט, י"ג; ישע' י', כ"ט; הוש' ה', ח' וכו'; וכמו כן עזרא ב', כ"ו). ור' Dalman, PJB 1925, S. 73.

6) על יסוד הגירסאות בח' השבעים ובוולגטה ניסו החוקרים לחקן את השם, אך ללא הצלחה כלשהי. גם היוהיה צלצח = צלע (שמו"ב כ"א, י"ד) אינו מתקבל על הדעת.

7) על קבר רחל ברמה ר' Dalman, *ibid.*, S. 71 ו' Abel, *ibid.* II, pp. 425 sqq. 8) בתקופת המאחרת וזהו את הרמתים עם Παμαθεμ (חשם' א', י"א, 34) ו-Αριμαθία (שבברית החדשה) וקבעו אותה במקום שהיה ידוע בשם Ρεμφις במחוז לוד (אנומסטיקון 144, 28; אצל הירונמוס-Remphitis); אך יתכן הדבר שהכוונה לבית-רימה (ר' קל י"ן, ספר היובל לש. קרויס, עע' 77-78, וכמ"כ Alt, PJB 1929, S. 28). בדבר הדעות השונות על הרמתים ר' Dalman, PJB 1925, S. 28. 9) על הגבולות שבין אפרים לבין בנימין בספר יהושע ר' Alt, PJB 1929, S. 14 וכן

M. Noth, *Josua*, Ss. 72-3; 81 ff. ואשר לרשימת ערי בנימין ביהוש' י"ח, כ"א הרי היא כוללת מספר ערי אפרים, כגון בית-אל (שופ' א', כ"ב, והיא עיר במלכות ישראל בימי ירבעם) וצמרים (השוה

מצלצח ממשיך שאול את דרכו הלאה לארון תבור (10) ושם הוא פוגש אנשים עלים אלה-האלהים בית-אל (פס' ג'). פסקה זו היא שגרמה לאי-הבנה בנוגע למקומה של גבעת-האלהים, ולנסיון לקבוע אותם בסביבת בית-אל. אבל במקור שלפנינו מדובר אך ורק על אנשים שעברו בדרכם צפונה ליד ארון תבור ועלו לבית-אל. עצם הפועל עלים שולל את האפשרות לקבוע את גבעת האלהים במקום כה גבוה כמו רמאללה, וכל שכן שאין בפסוק האמור שום רמז לקרבת המקום אל בית-אל. מארון תבור מגיע שאול לגבעת האלהים. מכל האמור בסיפור נראה הדבר, שהדרך מרמה לגבעת האלהים היתה קצרה מאוד, ואכן המרחק בין רמה לבין גבעת-שאו (בדרך הישרה) הוא 4 ק"מ בלבד. מהפסוקים ה' – ט"ו למדים: אנו שגבעת האלהים אינה אלא הגבעה (הגבעתה) הנזכרת בפס' י', ובעיר זו – או אולי בצלע הסמוכה לה – ביתו של שאול, כי הרי שם נמצא דוד שאול (פס' י"ד) ואנשי המקום מכירים אותו מאת מול שלשם (פס' י').

עובדה מעניינת היא שמחבר הסיפור מציין את גבעת האלהים כמקום אשר שם נצבי פלשתים. בפרק אחר מוצאים אנו את הדיעה, שיונתן הכה את נציב פלשתים אשר בגבע (שמו"א י"ג, ג'). והנה במקום בגבע כתוב בת' אונקלוס בגבעתא דבית בנימין, וכן בת' השבעים. דבר זה מסתבר גם מהפסוקים ב' וט"ו (בלבול כזה של גבע וגבעה מוצאים אנו גם בשופ' כ'). אין איפוא ספק שמרכום הצבאי והאדמיניסטרטיבי של הפלשתים בארץ בנימין היתה גבעה (גבעת שאול) היא גבעת האלהים, ועובדה זו מסתברת גם מתוך החפירות בתל-אל-פור, מקומה של גבעת-שאו (11). אם-כן הפכה עיר השלטון הפלשתי, לאחר היכבשה בידי שאול, לבירת המלוכה הישראלית.

לאור העובדות הללו אפשר לנסות גם לברר את השם גבעת האלהים. כידוע נקראת ירושלים בספרות המקראית המאוחרת גם עיר אלהים (תהל' מ"ו, ה'), עיר האלהים (תהל' פ"ו, ג') או עיר ה' (ישע' ס', י"ד); ואגב ייזכר שבספר יונה מדובר על נינה כעל עיר גדולה-לאלהים (ג', ג'). והנה המושג *al ilāni* (עיר האלים) מופיע בכתבי הידועות כ-*terminus technicus* למרכוז אדמיניסטרטיבי, משפטי או מדיני, וכמובן גם דתי. העיר ארפחה בארץ ח'ניגלבת היא העיר הראשית במחוז ארפחה באמצע האלף ה' לפסה"נ, ועל כן היא נקראת בתעודות נזוי – אחת הערים במחוז ארפחה – בשם *al ilāni*. התואר הזה מציין את העיר כמרכוז האדמיניסטרטיבי, הכלכלי, המשפטי והדתי של חבל-הארץ (12). נראה לי כי היא הכוונה גם בשם גבעת האלהים, לאחר שנתברר לנו שעיר זו, ששמה היה גבעה, שימשה מרכוז אדמיניסטרטיבי-משפטי, ובמובן ידוע גם מרכז דתי (שמו"א י', ה'; י" – י"ג). בסוף תקופת השופטים ועיר-הממלכה הישראלית בימי שאול, אולם במרוצת הזמן נדחה השם גבעת האלהים מפני השם גבעת-שאו (השו' עיר דוד).

הר צמרים אשר בהר אפרים, דה"ב י"ג, ד'), ונראה הדבר שהיא מחקופה מאוחרת (כדעתו של אלט), כאשר סופחו איוורי אפרים למלכות יהודה, היינו לנחלת בנימין. (10) מקום זה אינו ידוע. זיהויו של אלון תבור עם בעל תמר או עם אלון ככות ובכים אינו אלא השערה בעלמא, כי הרי מקומות קדושים כאלה היו מרובים בארץ.

(11) ר' בטרטורט. Albright, BASOR No. 52 (1933), pp. 8 foll. לאור הדו"ח הזמני של אולברייט נראה הדבר, שהמצווה שנתגלחה על-ידו בגבעה (הל אל-פור) נבנתה על-ידי הפלשתים באמצעותה(?) של המאה ה"א, ושאל שב ונחן אותה מחדש לפי תבניתה הראשונה.

(12) ר' E. R. Lacheman, BASOR No. 81 (1941), pp. 12 foll. השם *al ilāni* מקביל תמיד בתעודות נזוי ל-*ālu Arraphu* ור' Lacheman, *ibid.*, p. 13.